

Overchuk Oksana, PhD (Philology), Assistant of the Department of Folklore
Institute of Philology National Taras Shevchenko University of Kyiv

**THE SYSTEM METHODS AS A BASIS OF RESEARCH ACTIVITIES
BY THE MEMBERS OF THE SOUTH-WEST DEPARTMENT OF THE RUSSIAN
GEOGRAPHICAL SOCIETY**

The author represents the activity of South-East Department of Russian Geographical Society as a system of methods with the relevant features and structure and operating research procedures. The real interest has been raised by the new point of view on the anthropology's initial focus of the folkloristic activity of Society.

Key words: *system of methods, system theory, folkloristic activity*

УДК 821.161.2-3

Павленко С. Г., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ТЕМАТИКА
ЕТЮДІВ АНАТОЛІЯ ДІМАРОВА**

Статтю присвячено аналізу поетики етюдів А. Дімарова на матеріалі збірки «Самосуд». Досліджуються особливості тематики, стилю, нарації творів та схеми побудови сюжетів. Звернено увагу на специфіку національних образів, особливості гумору, вирізнення творчості А. Дімарова на фоні соцреалістичної літератури.

Ключові слова: *етюд, поетика, ланідарність, експресивність, історизм.*

Анатолій Дімаров (17 травня 1922 р.), один із найбільш цікавих українських прозаїків ХХ століття, насамперед відомий як автор оповідань, романів та повістей («Зінське щеня: Сільські історії» 1969 р., «Біль і гнів» 1974 р., «Друга планета» 1980 р., «Сільські історії» 1987 р., «Містечкові історії» 1983 р. тощо). Мало хто знає, що він також є автором етюдів («Самосуд», 1999 р.), які є окремим вагомим свідченням оригінальності та майстерності цього автора.

Ті чи інші аспекти творчості А. Дімарова уже досліджували такі літературознавці як Г. Штонь [14], М. Корецька [7], О. Плужник [11], Т. Конончук [6], І. Кропивко [9], Т. Гросевич [3] та ін. Проте усі вони зверталися лише до жанру роману, повісті та оповідання у творчому доробку письменника, тоді як етюди й досі залишаються поза дослідницькою увагою. Тож своїй студії ми вважаємо за потрібне звернутися саме до цього типу прози письменника,

проаналізувати особливості поетики етюдів Дімарова, звернувши увагу на специфіку тематики, стилю, нарації творів, схеми побудови сюжетів тощо.

Як зазначає І. Денисюк, етимологія жанру етюд пов'язана із живописним мистецтвом, де етюдом називався твір допоміжного характеру, виконаний цілком з натури для її вивчення. Тому він характеризується обмеженістю розміру, старанним спостереженням за дійсністю та навіть свого роду дослідженням [3; 194]. Зазначені риси є властивими й етюдом Анатолія Дімарова, адже його тексти відзначаються високою експресивністю, майстерністю передачі зображуваного, тематичною напруженістю та експериментальністю. Не випадково письменник стверджував, що його творче кредо – «Описати все, як воно було, показати так, як Бог намалював» [13; 28].

Однією з особливостей тематики етюдів А. Дімарова є те, що всі ці тексти зображають українське село та його жителів. Попри те, що кожен етюд є цілком самодостатнім і автономним, у своїй сукупності вони творять цілісну структуру, що досягається завдяки спільному місцю дії (всі події відбуваються у селі) та єдиній системі персонажів, які в різних етюдах показуються в різних ситуаціях та позиціях. Наприклад, п'яничка Хвиномен в етюдіві «Хоронили Надю» постає боягузливим «донжуаном», а у «Хвиноменові» – людиною, що прагне пізнати цей світ і просвітити інших: *«Господи-и, та що ж воно діється! А ми в грязі та в гнояці, в небо й не глянемо. Як ті свині, прости Господи!»* [5; 215]. Таким чином, важливою особливістю дімарівських етюдів є так звана валентність тексту, його здатність сполучатися з іншими, створюючи повнішу й багатограннішу систему образів та мотивів.

Розробленою є тема **історизму** в етюдах А. Дімарова. Історія України передається через історію конкретного героя, який постає об'єктом історії, що віддзеркалює суть і нюанси політично-культурних змін. Наприклад, в етюдіві «Мерзляк» на прикладові звичайного селянина показано трансформації, що відбулися зі зміною влади: *«Отак і жив Мерзляк, не тужив аж до смерті товариша Сталіна. До двадцятого з їзду. Коли не тільки тов. Сталіну, а й Мерзлякові урвалося»* [5; 213].

Автор не боїться порушувати теми особливо болючих моментів української історії, наприклад, голодомору: *«Синку, слухай сюди... Мені все одно помирати, то ти мене вбий. Оно і сокира. Не бійся, мені не буде боляче. Убий та й їж потихеньку»* [5; 201]. В історії однієї родини відображається трагедія цілого народу. Яскраво оприсутненою є також і тема колективізації, висвітлена не традиційними описами, а окремими деталями, штрихами, притаманними етюдіві: *«З'явився і в нашій селі, вчепився у тата: «пишишь до артілі!»... Умовляв, умовляв дядько Тодось, навіть тюрмою погрожував, а одного вечора покликав на розмову, вивів за село та в потилицю татові й ви-*

стрелив» [5; 201]. Автор викриває деструктивність, недієвість цілої системи кількома реченнями, на прикладі двох найближчих товаришів. Загартована війною дружба не витримує випробування комунізмом. Дуже важливою деталлю є те, що постріл був у потилицю. Вбивця не міг дивитися в обличчя своїй жертві, бо розумів, що чинить підло, зраджує друга, Батьківщину і самого себе.

Також важливою є тема **русифікації**. Не випадково в етюді «Перепишіть мене в українця» порушується проблема зречення рідної мови. Але автор не нагнітає обстановки, а намагається з оптимістичного боку висвітлити це питання: головний герой Петрович після багатьох років повертається додому і добивається, щоб його переписали назад із Петрова на Петренка, адже українська мова «...в мені всі оці роки дрімала! Як ступив на рідну землю, як хлюпнуло в душу – одразу прокинулась» [5; 203]. Натомість російська розглядається як така, що містить у собі деструктивне начало: «*Одбери у них мат – поніміють...*» [5; 203], де навіть найсвятіше для українця – матір, «*не мати, а мать. Мать-перемать*» [5; 203]. У цих на перший погляд простих рядках А. Дімаров протиставляє дві протилежні аксіологічні системи різних націй.

Уже наведені вище приклади засвідчують, що характерною рисою етюдів є **патріотизм**, який лежить в основі всього зображуваного автором. Взагалі українське село, яке виступає символом України, Батьківщини, носієм рідної мови, в усіх текстах А. Дімарова описано з особливою любов'ю. Одним із важливих завдань для письменника є створення позитивного національного самообразу і конструювання негативістського образу інших націй, зокрема росіян: «*І підібрали мене там не люди порядні, а бурки. Погодували тиждень, на ноги поставили, а тоді й повели на «дело», а по-простому – красти*» [5; 203]. Вочевидь, такий прийом був зумовлений культурно-історичною необхідністю і мав на меті збільшити привабливість української нації в очах читача, уберегти його від зросійщення, сформувати патріотичний світогляд.

У схемі побудови сюжету А. Дімаров використовує і народні анекдоти, трансформуючи їх та надаючи нового звучання, і стереотипні уявлення про жінок. Характерними рисами поезики етюдів є гіперреалізм, предметність, побутова «гостросюжетність» картин: «*Широку могилу копав: на матір і на себе. Матір сюди положу та й сам поруч ляжу*» [5; 201]. Письменник не шукає незвичайного, романтичного, а показує буденність такою, як вона є, без ідеалізації, ліризації та прикрас. Цим самим він відходить від модерністського культу форми, а також, лапідаризує її.

Яскравим прикладом лаконічності етюдів А. Дімарова є твір «Дід Черепок косить пшеницю», котрий складається всього із дев'яти речень. Зважаючи на майстерність і невеликий обсяг етюдів, наведемо його повністю:

*«Дід Черепок косить пшеницю. Пшениця стоїть як стіна, одклепана
добре коса так і видзвонює. Косить — душа радується.*

Аж летить сусідський хлопчина:

— Діду!.. Діду!.. Швидше біжіть, ваші баба вмирають!

— Пожде...

* * *

Дід саме набрав смаку до роботи» [5; 218].

Як бачимо, авторський мінімалізм допомагає читачеві зосередитись на головному, зрозуміти глибинну суть, не відволікаючись на дрібниці. Головний герой постає живим і справжнім, втілюючи в своїй особі ідею «сродної праці» Сковороди. Також спостерігаємо символічне протиставлення життя і смерті, адже пшениця, як відомо, у фольклорній традиції втілює життя, молодість, оскільки цей флоронім має також значення молодої дівчини [1; 38]. Водночас А. Дімаров талановито обігрує символ коси, накладаючи побутові моменти на міфологічний шар. З одного боку, дід Черепок косить пшеницю косою, вона виступає допоміжним інструментом для праці, але з другого боку, як відомо, у світогляді українців є усталене поняття «смерть з косою». Тому коса косить — «душа радується», але в цей момент і «ваші баба вмирають». Життя і смерть паралельно йдуть у часі. Але життя прагне зупинити цей час («Пожде...»), аби завершити розпочате. Таким чином, автор у кількох реченнях зумів передати важливі філософські ідеї боротьби життя і смерті, світла і тьми, при цьому надавши етюдіві гумористичного характеру.

Інкони А. Дімаров використовує позасюжетні елементи, наприклад, обрамлення. Етюд «Перепишіть мене в українця» розпочинається бесідою двох чоловіків, котрі щойно перекинулись на човні (комічна ситуація), але центром їхньої розмови є спогади старого про голодомор та тяжке перебування в Росії. Рамка-розмова полегшує сприйняття основної трагічної інформації, додає життєвого оптимізму: ситуація подається як пережита, віддалена в часі, але і як така, що продовжує існувати у свідомості, накладаючи відбиток на теперішню поведінку і почуття.

Сюжет може вибудовуватися і в суто діалогічній формі, лаконічно й стисло. В етюдіві «Цить, стара!» сама назва відбиває сюжет. Сварка діда й баби зводиться лише до фінальної фрази: «*Цить, стара, бо найду собі ину!*» [5; 220], яка магічно діє на бабу Ульку, так що та мовчить аж до вечора. Обігрується поняття вірності, любові до смерті та сімейного затишку, який дідові доводиться берегти за допомогою одної, може, і не вельми правдивої, але «магічної» у своїй дії фрази.

Чимало наведених цитат засвідчують, що етюдям А. Дімарова притаманний специфічний гумор. Автор зокрема любить жартувати над смертю (але

це не можна назвати чорним гумором), показуючи непереможність життя. Наприклад, в етюдів «Хоронили Надю» зображена комічна ситуація: *«Надя копала, копала, а потім, натомившись, лягла перепочити... Прикрила очі хустинкою й незчулася, як заснула»* [5; 219]. Мимо проходив Хвиномен, Наталка та інші жінки і почали голосити за «мертвою» Надею. Коли ж та прокинулася живішаю за всіх живих, то *«Валька гикала до вечора, Наталка ж всю ніч пла вальер'янку»* [5; 219]. Комізм полягає в тому, що переконані у Надиній смерті селяни на власні очі побачили «воскресіння» мертвої, що їх перелякало аж «до смерті».

Отже, хоча автор писав книжку «Самосуд» у часи панування соцреалістичної літературної традиції, його твори випадають із соцреалістичного канону, про що свідчить суто український патріотизм, відсутність ідеалізації влади та села. У своїх етюдах А. Дімаров створює величний образ українця як носія благородних рис морального кодексу цілої нації, що не втрачає любові до Батьківщини і в часи матеріальної скрути. Нерідко для цього він також витворює негативні образи представників інших націй, показуючи насамперед їхню душевну та духовну бідність (на противагу чистоті та високій моралі українців, які і в найбільшій матеріальній скруті зберігають гідне людське обличчя).

Визначальною особливістю тематики є звернення до теми села та історії. Попри те, що ці теми є традиційним для української прози ХХ ст., проте А. Дімаров по-новому їх розглядає, передаючи «велике» крізь призму «малого», розкриваючи історію всієї держави й нації через історію однієї людини або родини, також не оминаючи «небезпечних» на той час тем (колективізація, голодомор, дії влади).

Автор розкриває досить актуальні на час написання етюдів теми освіченості селян і русифікації, показуючи деструктивні процеси серед молоді (на жаль, актуальні й сьогодні): *«Не розговаривай со мной на этом плохом языке»* [5; 208]. Письменник досить сміливо (особливо у тогочасних умовах) дивиться на зміни в системі цінностей.

Та найголовнішим, на нашу думку, є те, що, на відміну від своїх попередників, А. Дімаров ніколи не подає суто трагічної картини, а завжди відчуває ту межу, коли потрібно підбадьорити читача. Поетиці етюдів притаманний оригінальний гумор, що робить тексти цікавими й неповторними. Комічне проявляється не просто в певній фразі чи реченні, а в побудові етюдів, чергуванні подій, характеристичі героїв. Автор не боїться жартувати на тему смерті, цим самим підтверджуючи антитетичність людського буття: *«Як на мене, то кращої людини, аніж покійник, і на світі нема!»* [5; 219]. Тобто наявне міфологічне підґрунтя етюдів, що проявляється в ідеї природного чергування життя і смерті, світла і темряви тощо.

Також автор використовує елементи народних анекдотів (про чоловіка, який боїться своєї дружини, про сварливу жінку): *«Коли Галя розгнівається дуже, то краще відійти десь подаль»* [5; 218], — влітає стереотипні уявлення про жінок у побудову сюжетів.

Важливо, що всі ці закони кодексу народної моралі й мудрості прослідковуються і на змістовому, і на структурному, і на лексичному рівні його творів. У стислому обсязі криється багатоплановий зміст, життєва мудрість у поєднанні із гумором. Саме тому етюди цього автора навіть у наш «постмодерний» час залишаються джерелом мудрості й філософії, спонукаючи читача до роздумів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. — 664с.
2. Галич О. Теорія літератури : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / [О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв] ; за ред.О.Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488с.
3. Гросевич Т. Романістика Анатолія Дімарова очима критиків і літературознавців / Гросевич Т. // Мандрівець : всеукраїнський науковий журнал гуманітарних студій. – Тернопіль, 2011. – № 2 (92). – С. 74-77.
4. Денисюк І. Розвиток української малої прози 19-поч. 20 ст. / І. Денисюк. – К., 1981. – 216с.
5. Дімаров А. Самосуд : Повісті. Оповідання. Етюди / А. Дімаров. – Київ : Український письменник, 1999. – 221с.
6. Конончук Т. Екзистенційний вимір комічного в повісті Анатолія Дімарова «Самосуд» // Літературознавчі студії : збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 60-69.
7. Корецька М. Творчість Анатолія Дімарова 40-70-х років у літературній критиці / М. Корецька // Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. – 2007. – Вип. 118. – С. 68-72.
8. Корецька М. Творчість Анатолія Дімарова у літературній критиці 80-х рр. - поч. ХХІ ст. / М. Корецька // Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. – 2008. – Вип. 138. – С. 70-79.
9. Кропивко І. Жанровий поліфонізм оповідання Анатолія Дімарова «Сага про Джоя» // Таїни художнього тексту (до проблем поезитки тексту) : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 14. – С. 68-75.
10. Літературознавча енциклопедія / [авт.-укладач Юрій Ковалів] – Т.2. / К.– 2007. – 624с.
11. Плужник О. Концепція національного характеру у творчості Анатолія Дімарова / О.Плужник // Літературознавчі студії : збірник наукових праць. – Київ, 2011. – Вип. 33. – С. 431-435
12. Фридлендер Г. Поэтика / Г.М.Фридлендер // Большая советская энциклопедия: [В 30 т.] / Гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1975. Т. 20. — с. 1381-1383.

13. Шевченко А. Квіти для Анатолія Дімарова / А. Шевченко // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 28-29.

14. Штонь Г. Анатолій Дімаров / Г.М. Штонь. – К.: Радянський письменник, 1987. – 149 с.

Стаття надійшла до редакції 24.10.13.

Павленко С., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Некоторые особенности поэтики этюдов Анатолия Димарова

Статья посвящена анализу поэтики этюдов А. Димарова на материале сборника «Самосуд». Исследуются особенности тематики, стиля, наррации сочинений и схемы построения сюжетов. Обращено внимание на специфику национальных образов, особенности юмора, выделения творчества А. Димарова на фоне соцреалистической литературы.

Ключевые слова: этюд, поэтика, лапидарность, экспрессивность, историзм.

Pavlenko Svitlana, student,
Institute of Philology Kiev National University of Taras Shevchenko

Some characteristics of poetics of sketches of Anatoliy Dimarov

The article is devoted to analysis of poetics of Anatoliy Dimarov's sketches on base of the collection "Lynch law". The features of themes, style, and narrative of compositions and schemes of plot building are investigated. The main attention is paid on the specific of national character, peculiarities of humor and the role of Anatoliy Dimarov against the background of social realistic literature.

Key words: sketch, poetics, lapidarity, historical method, expressivity.